

УДК 314.18:316.334.55(477.54)

Ментей О.С., к.е.н, викладач[©]*Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва*

ПРОГНОЗ ЧИСЕЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Здійснено аналіз динаміки чисельності сільського населення Харківської області. Зазначено основні проблеми та наслідки сучасної демографічної тенденції села. Зроблено статистичний прогноз чисельності сільського населення досліджуваного регіону.

Ключові слова: демографія, населення, прогноз.

Постановка проблеми. Демографічні прогнози лежать в основі будь-якого соціального прогнозування і планування. Незалежно від того, що планується на перспективу: розвиток виробництва товарів або послуг, соціальна структура суспільства, окремі соціальні процеси – у всіх випадках, нам перш за все потрібно знати чисельність і склад майбутніх учасників цих соціальних процесів, оскільки це впливає на характер та інтенсивність їх діяльності і, відповідно, на характер та інтенсивність соціальних процесів.

Отже, прогнозування чисельності населення завжди буде актуальним, тому що наявність достовірної демографічної інформації є необхідним елементом забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші спроби прогнозування населення датуються кінцем 17- початком 18 століття [1, с.10]. Цій проблемі присвячено філософські та економічні трактати періоду феодалізму та зародження індустріального суспільства. В Україні перші прогнозні розробки чисельності населення здійснили на початку 30-х років 20 століття вітчизняні вчені Ю.О. Корчак-Чепурківський, М.В. Птуха, А.П. Хоменко [1, с.25]. Попри деяку недосконалість прогнозних гіпотез розвитку населення, спроби скласти перші прогнозні розрахунки кількості населення УРСР були важливою віхою у становленні вітчизняного демографічного прогнозування.

Сьогодні прогнозуванням чисельності населення України займаються не тільки провідні науковці держави, але й міжнародні організації. Зокрема, згідно з прогнозами Світового банку, чисельність населення працездатного віку в Україні протягом періоду від 2005 до 2020 року скоротиться на 16% при відносно сталій загальній чисельності [2]. Що ж виходить – загальна кількість населення не зменшується, а кількість працездатного населення зменшується, отже маємо старіння населення.

Старіння населення – це невідворотна демографічна тенденція. Однак у Звіті Світового банку вказується, що немає підстав через це бити на сполох. Завдяки кращому усвідомленню стратегічних викликів, які несе старіння

[©] Ментей О.С., 2012

населення, та вчасному впровадженню необхідних реформ країни зможуть успішно подолати наслідки “третього перехідного періоду”. “Проте”, – як підкреслює Пол Бермінгхем, – “добре підготуватися – означає починати діяти вже сьогодні” [2].

Метою статті є аналіз динаміки вибуття сільського населення Харківської області та прогнозування подальшої тенденції.

Виклад основного матеріалу. В наслідок дії у сільському господарстві України ринкових механізмів, що ґрунтуються на вільній конкурентній боротьбі, продовжується розвиток структурних змін виробництва: трансформується спеціалізація підприємств з орієнтацією на скорочення нерентабельних напрямків та розвиток виробництва тих видів продукції, що є прибутковими. Наслідком такої переорієнтації в 2009 р. стало зростання обсягів землекористування у великих підприємств галузі, які зорієнтовані переважно на рослинництво, акумулювання земель відбувалося до початку фінансової кризи, коли господарства ще мали ресурси для накопичення земель.

В галузі тваринництва спостерігається подальше скорочення виробництва (окрім птахівництва), і фінансова криза, що розпочалася у вересні 2008 р., лише посилила цю тенденцію. В перспективі структурні зміни в сільському господарстві будуть ще більш помітними, можна очікувати подальшого зменшення кількості господарств, що мають в своїй структурі виробництва галузь тваринництва. Також варто очікувати подальшого укрупнення господарств, адже невеликим підприємствам буде важко пережити економічну та фінансову кризи самостійно. На основі врахування даних тенденцій, питання формування чисельності трудового населення із забезпеченням продуктивної зайнятості в сільській місцевості вимагають глибокого теоретичного та методичного переосмислення.

Враховуючи те, що галузь сільського господарства є найбільш залежною від природно-кліматичних умов економічної діяльності, виробництво напряду залежить від дії природних і біологічних законів, праця в селі вимагає не лише високих фізичних навантажень, а й значних витрат часу на виконання робочих операцій. Так як сільське господарство є специфічною галуззю, що має значну територіальну розпорошеність, а виробництво в ньому має як економічний, так і природний та біологічний характер, трудова участь в ньому вимагає значної мобілізації сил працівників села. Через існування розбіжності між робочим періодом і кінцевим результатом, особливо відчувається часова віддаленість в галузі рослинництва, процес винагороди за працю часто не відповідає трудовим зусиллям працюючого, формування доходів працівників села є неоднорідним, остаточний їх розмір визначається лише після реалізації сільськогосподарської продукції [3, с.108].

Оцінюючи динаміку забезпеченості сільського господарства Харківської області працездатним населенням за період 2000-2009 рр., відмітимо спад як загальної кількості населення сільських територій, так і зниження їх працездатної кількості та числа осіб, зайнятих безпосередньо в сільському господарстві. Статистичні дані Головного управління статистики в Харківській

області свідчать, що за останні 15 років сільське населення області скоротилося на 101,7 тис., або на 13,2 % (по Україні цей показник становить 12 %) [4, с.164].

За 2010 р. найнегативніше “сальдо міграції” відзначено по Барвінківському району – 549 осіб, по Борівському, Золочівському, Великобурлуцькому та Близнюківському районах вибуло від 240 до 260 осіб, у той же час Харківський, Дергачівський, Чугуївський, Первомайський та Лозівський райони стали найпривабливішими для переселення до них людей з інших регіонів. У цьому контексті характерне те, що в тих же Дергачівському, Чугуївському та Харківському районах збудовано та введено в експлуатацію найбільше житла в сільській місцевості – від 7 до 17 тис. м², у той час як у Шевченківському районі цей показник нульовий, а по Дворічанському, Барвінківському, Зачепилівському, Кегичівському та Краснокутському районах складає лише від 300 до 500 м² [5, с 423]. Причиною цього стали як економічні фактори, так і соціальні проблеми, що не вирішувались в сільській місцевості десятиріччями. Загальне зниження кількості працівників сільського господарства за період з 2000 р. по 2009 р. склало 88,9 тис. осіб. Найвищі темпи вибуття працівників з галузі спостерігаються в період з 2000 р. по 2005 р, коли, в середньому за рік галузь втрачала 11,1 тис. осіб.

Основними факторами вибуття стали не лише старіння населення та недостатня оновлюваність кадрів молодими працівниками, але й скорочення самого виробництва, зменшення кількості діючих сільськогосподарських підприємств. З 2005 по 2009 втрачалось, в середньому, 710 осіб на рік. При цьому, якщо в 2000 році кількість працюючих в сільському господарстві складала 18,6% від загальної кількості населення села, то на 2009 рік цей показник скоротився до 5,0%, тобто і у відносному вираженні відбулось скорочення частки працюючих в аграрному секторі до загальної кількості селян на 13,56 відсоткових пункти [6, с.233].

Через продовження негативних процесів в соціально-економічному розвитку села, спостерігається зниження привабливості проживання населення у сільській місцевості, особливо молоді, зростає рівень міграції з села. Загальне сальдо міграції в цілому по області у 2009 р. дорівнювало 1985 осіб (0,7 особи на 1000 жителів). Міграційний приріст населення формувався переважно за рахунок міжрегіонального міграційного обміну (73,7%).

Таблиця 1

**Динаміка вибуття сільського населення Харківської області
за 2001-2010 рр.**

Рік	Кількість сільського населення тис. осіб	Скорочення	
		тис. осіб	у %
2001	628,6	-	-
2002	625,5	-3,1	-0,5
2006	586,0	-39,5	-6,7
2008	568,5	-17,5	-3,1
2009	560,9	-7,6	-1,4
2010	555,0	-5,9	-1,1
середнє значення	587,4	-12,3	-2,1

В наслідок цього втрачається демографічний, трудовий та інтелектуальний потенціал сільської місцевості. Розрахунки, приведені в табл. 1, доводять, що скорочення сільського населення Харківської області – відбувається постійно, а саме: з 2001 по 2010 рік кількість сільського населення скоротилась на 73,6 тис. осіб, що в середньому, складає 12,27 тис. осіб щорічно.

Зростають депресивні процеси, продовжується обезлюднення сільських населених пунктів. В Харківській області практично в кожному районі є по декілька сіл, що вже втратили можливість до самовідтворення населення і в перспективі зникнуть в найближчі роки. Найвищі темпи скорочення спостерігались в 2006р., коли за рік населення сіл області зменшилось на 6,7%. У 2009-2010рр. темпи скорочення дещо уповільнились, склавши 1,4 та 1,1% відповідно, але про перспективне подолання процесу скорочення ще не можна говорити. Визначаючи перспективу подальшого формування трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств, проведемо прогнозування динаміки загальної кількості населення сільської місцевості для наступних 10 років на основі розрахунку рядів динаміки (табл. 2).

Таблиця 2

**Прогноз вибуття сільського населення Харківської області
на 2011-2020рр.**

Рік	Прогнозована кількість населення, тис. осіб	Прогнозоване скорочення населення, тис. осіб
2011	543,41	-11,59
2012	532,06	-11,35
2013	520,95	-11,11
2014	510,07	-10,88
2015	499,42	-10,65
2016	488,99	-10,43
2017	478,78	-10,21
2018	468,78	-10,00
2019	458,99	-9,79
2020	449,41	-9,58

Як видно з таблиці 2, спостерігається скорочення загальної чисельності населення. Дане скорочення відбувається переважно за рахунок молодих і працездатних людей. І, на жаль, прогноз в цьому сенсі вкрай несприятливий. Навіть при позитивних тенденціях народжуваності, які ми спостерігаємо зараз, ми не зможемо зламати тенденцію скорочення чисельності. Народжуваність в осяжному майбутньому не буде забезпечувати навіть просте відтворення населення.

З огляду на це, державна політика в умовах старіючого населення повинна будуватися виходячи, принаймні, з двох складових: перша – політика, спрямована на зміну демографічної структури, зокрема, збільшення народжуваності та поповнення молодого населення за рахунок міграційної політики, а друга складова – це підтримка людей похилого віку.

Висновки. Отже, щорічне середнє вибуття сільського населення Харківської області за 2001-2010 роки становить 12,3 тис. осіб., що становить 2,1% від загальної чисельності населення. При збереженні даної тенденції до 2020 року чисельність сільського населення Харківської області прогнозується в кількості 449,41 тис. осіб.

Лише гнучка і спрямована на кожну окрему людину демографічна політика спроможна у сучасних умовах зламати дану тенденцію та зберегти сільський генофонд регіону, забезпечити умови для розширеного відтворення населення.

Література

1. Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Г.Л. Махорін / Житомир: Вид-во "Волинь", 2009. – 96 с.
2. Населення України старіє – для подолання наслідків таких демографічних змін необхідні реформи [Електронний ресурс] / Звіт Світового банку: К. – 2007. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org>.
3. Якуба К.І. Безробіття селян: економічний і соціальний аспект / К.І. Якуба // Економіка АПК. – 2010. – №6. – с.107-112.
4. Статистичний збірник: праця Харківської області 2009 / за ред. О.С. Никифорова – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2010. – 347 с.
5. Статистичний щорічник Харківської області за 2009 рік. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2010. – 628 с.
6. Економічна активність населення України в 2008 році. Стат. щорічник. К.: Держкомстат України, 2009. – 459 с.

Summary

Mentej O.S.

Kharkiv national agrarian university the named after V.V. Dokuchaev

PROGNOSIS OF QUANTITY OF RURAL POPULATION OF KHARKIV AREA

The analysis of dynamics of quantity of rural population of the Kharkiv area is carried out. Basic problems and consequences of modern demographic tendency of village are marked. The statistical prognosis of quantity of rural population of the probed region is done.

Key words: *demography, population, prognosis.*

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.